

ХАРЧЕНКО С. В.,

кандидат психологічних наук, доцент

Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків

СОЦІАЛЬНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК РЕСУРС СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ З ВАДАМИ РОЗВИТКУ

Вступ. Станом на січень 2016 року в Україні зареєстровано 153 547 дітей – інвалідів, з них природжені вади розвитку мали 17% [3]. Діти з вадами розвитку мають значні обмеження в інтенсивності соціальних контактах, що ускладнює процес їх розвитку та соціально-психологічної реабілітації.

У спеціальній психології виконана низка досліджень, присвячених проблемі соціального інтелекту у дітей з відхиленнями у розвитку (О.К. Агавелян, М.Г. Агавелян, Н.І. Кінстлер, Н.Л. Коновалова, Д.І. Намазбаева, Н.А. Першина, С.Н. Сорокоумова, Є.В. Хлистова тощо). Дослідниками зазначається, що соціальний інтелект більш доступний цим дітям, ніж академічний, хоча його розвиток відбувається повільніше, ніж в нормі, та є одним з механізмів адаптації та інтеграції в соціальне середовище. Джерелом і постійним регулятором процесів формування та розвитку соціального інтелекту виступає соціальна ситуація розвитку дитини.

Мета дослідження - проаналізувати сучасний стан вивчення проблеми соціального інтелекту у дітей з вадами розвитку та обґрунтувати необхідність та напрямки спеціального формування у них здібностей соціального інтелекту.

Результати дослідження. Вивчення здібностей соціального інтелекту у дітей з розладами інтелекту показало, що сприйняття емоційного стану людини, особливостей її невербальної поведінки доступно їм вже в молодшому шкільному віці. Загалом, діти з розумовою відсталістю показують низький рівень розвитку здатності розпізнавати емоції або рівень нижче середнього (як правило, діти з легким ступенем розумової відсталості), крім того, існує недостатність усвідомлення ними своїх емоцій та інших людей (Ж.І. Намазбаева, Н.М. Стадненко тощо).

У дітей з розумовою відсталістю виявлені труднощі у впізнанні за інтонаціями емоцій презирства, гніву, подиву, а також помилки при ідентифікації таких емоцій як «смуток», «спокій», «страх», «злість». Найбільш простим для розпізнавання цими дітьми була емоція «радість». Діти з розладами інтелекту не схильні до вербального опису визначених ними емоцій персонажів. При цьому, ці діти визначають емоційні стани персонажів-дітей дещо краще, ніж персонажів-дорослих [2]. У підлітковому віці діти з розладами інтелекту здатні ідентифікувати базові емоції за виразом очей (О.К. Агавелян, М.Г. Агавелян, Ж.І. Намазбаева), але у них несформовані навички спілкування, уміння адекватно розпізнавати наміри партнера і правильно вибудовувати лінію поведінки.

Л.Г. Соловйова зазначає, що у дітей з розладами мови спостерігається зниження потреби у спілкуванні, несформованість форм комунікації, невміння орієнтуватися в ситуації спілкування. Розлади або недорозвинення мови компенсується розвитком жестового спілкування. За даними Фатіхової Л. Ф., діти із загальним недорозвиненням мови відстають від однолітків, які нормально розвиваються, за рівнем розвитку здатності розпізнавати емоційні стани, мають середній рівень і рівень нижче середнього [2].

Діти із затримкою психічного розвитку (ЗПР) дошкільного віку можуть диференціювати протилежні за знаком емоції або ті, які істотно відрізняються, однак утруднюються в називанні емоцій, близьких за своїм проявам або без яскравих елементів експресії. Діти із ЗПР в цілому адекватно співвідносять портретні картинки зі станами персонажів, зображених на сюжетних картинках, але їм малодоступне розуміння емоцій за виразом обличчя персонажів картинок. Діти найчастіше помиляються при впізнанні емоцій дорослих, ніж однолітків. Загалом діти із ЗПР показують середній рівень розвитку або рівень нижче середнього здатності розпізнавати емоційні стани людей [2].

Є.О. Алексеевою показано, що для дітей з дитячим церебральним паралічем (ДЦП) сприйняття міміки на фотографії або малюнку має значні труднощі. Більшість дітей розпізнають лише радість і смуток. Цим дітям більш

доступно сприйняття емоцій за пантомімічними особливостями, ніж за мімічними аспектами. При сприйнятті пантоміміки діти з ДЦП не можуть назвати ситуації, в яких людина може відчувати подібні емоції. У дошкільнят з ДЦП також не сформоване уявлення про те, що одна і та ж емоція може проявлятися по-різному, та про те, що різним емоціям можуть бути властиві схожі експресивні прояви [1].

Є.О. Алексєєва вказує, що у дітей з ДЦП знижений рівень вербалізації емоцій. На відміну від однолітків, які нормально розвиваються, дошкільнята з ДЦП при позначенні емоцій і ситуацій, з ними пов'язаних, обмежуються короткими відповідями, не використовують в мові порівнянь [1]. І.В. Тимофєєва відмічає, що дівчата підліткового віку з ДЦП розпізнають більш широкий репертуар поведінки, ніж хлопці.

Зорові розлади перешкоджають повноцінному розвитку уявлень про експресивні прояви емоцій, негативно впливають на сприйняття зовнішніх ознак емоцій та їх адекватне відтворення, при цьому діти з вадами зору мають вищий рівень соціального інтелекту в порівнянні з дітьми з ДЦП (Ніколаєва О.І, Япарова О.Г.).

Таким чином, дитині з вадами розвитку бракує досвіду спілкування, вдалих способів дій щодо вирішення проблемних соціальних ситуацій. Найбільш вивченими складовими соціального інтелекту у дітей з вадами розвитку є впізнання невербальної поведінки, перш за все, емоцій. Підлітковий вік можна вважати сенситивним для формування соціально-перцептивних навичок в осіб з розумовою відсталістю.

Необхідним є створення спеціальних умов для формування навичок міжособистісного спілкування у дітей з вадами розвитку, умінь застосовувати певну стратегію поведінки в процесі взаємодії в залежності від сформованої соціальної ситуації, розширюючи власний експресивний репертуар. Для розробки заходів корекційно-розвиваючої програми з розвитку здібностей соціального інтелекту у дітей з вадами розвитку можливим є адаптація методик, що створені для дітей, які розвиваються нормативно. Провідним щодо

розвитку здібностей соціального інтелекту безумовно є інтенсивна взаємодія зі значимими дорослими у формі неситуативно - особистісного спілкування. Необхідним є створення для дітей з вадами розвитку предметно-просторового розвиваючого середовища, а саме, спеціально-організованих та відповідним чином узгоджених видів діяльності: сюжетно-ролевих, дидактичних і творчих ігор; художньо-мистецької діяльності; психогімнастики; вправ, які сприяють розвитку комунікативних навичок, зняттю страхів і підвищенню упевненості в собі, зниженню агресії і послабленню негативних емоцій, зниженню некерованої рухової і емоційної реактивності. Необхідним залишається психолого-педагогічна просвіта батьків, а також широке партнерство педагогів і батьків.

Перспективи подальших досліджень. При підготовці педагогів спеціальної освіти та звичайних шкіл при інклюзивному навчанні дітей з вадами розвитку необхідним є врахування ресурсу соціального інтелекту щодо їх соціально-психологічної реабілітації та активне втілення у відповідні програми.

Список літератури

1. Алексеева Е. А. Экспериментальное изучение особенностей эмоционально-личностного развития детей дошкольного возраста с ДЦП / Е. А. Алексеева // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2009. – Вып. № 94. – С. 245 – 248.

2. Фатихова Л.Ф., Харисова А.А. Практикум по психодиагностике социального интеллекта детей дошкольного и младшего школьного возраста: учебно-методическое пособие./ Л.Ф. Фатихова, А.А. Харисова — Уфа : Изд-во Уфимского филиала ГОУ ВПО "МГГУ им. М.А. Шолохова", 2010. — 69 с.

3. Знаменська Т. К. Права дитини в Україні: забезпечення, дотримання, захист [Електронний ресурс] URL: http://ipag-kiev.org.ua/wp-content/uploads/2016/10/Parlamentskie-slushaniya_2016.pdf